

Medborgerskap, politisk deltagelse og makt

Et ungdomsperspektiv

Guro Ødegård

Et forskningsbasert notat fra
Institutt for samfunnsforskning
Oslo 2011

© Institutt for samfunnsforskning 2011

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.sivilsamfunn.no

Notatet er finansiert av Ungdommens maktutredning.

Innhold

1. Innledning	4
2. Politisk medborgerskap.....	6
Ungdoms politiske kretsløp	8
3. Politisk deltagelse og mektiggjøring.....	12
Partikanalen – kjernen i det representative demokratiet	12
Politiske interesseorganisasjoner	
– bindeledd mellom ungdom og myndigheter	13
Enkeltsaksorienterte deltagelse	
– politisk deltagelse gjennom aksjonsdemokratiet.....	16
Ungdomsråd — det deltagerdemokratiske ideal	17
Unges deltagelsesmønster: Enten eller / både og?	18
4. Makt og myndiggjøring	21
Institusjonell makt	21
Individuell makt.....	24
5. Når kartet ikke passer med terrenget. Drøftelse.....	27
Svekket institusjonell makt	28
Styrket individuell makt.....	29
Når politiske fellesskap endres	29
Elitisering av demokratiet	31
Litteratur	33

Innledning

Ratifiseringen av FNs barnekonvensjon har ført til et økende fokus på barn og unges rett til innflytelse i samfunnslivet. Ulike fagmiljøer har gjennom de to siste tiårene arbeidet med å utvikle metoder og iverksette tiltak for øke barn og unges rett til å si sin mening innenfor arenaer som skolen, frivillige organisasjoner og i politikken. Begreper som medbestemmelse, brukermedvirkning, makt og innflytelse – og ulike grader av dette – har blitt en del av vokabularet vi omgir oss med.

I dette notatet rettes oppmerksomheten mot ungdoms deltagelse og innflytelse på politikken arena – altså ungdoms *institusjonelle deltagelse*. Målsettingen med notatet er slik sett å tydeliggjøre på den ene siden hvilke formelle politiske institusjoner ungdom har til rådighet dersom de ønsker å være politisk aktive – og på den andre siden hvilke muligheter for makt og innflytelse deltagelse på disse arenaene gir de unge borgerne. I lys av dette reises tre hovedspørsmål:

- (1) Hvor tilgjengelige synes de politiske institusjonene å være for ungdom?
- (2) På hvilken måte kan disse institusjonene bidra til å gi unge politisk makt og innflytelse?

Disse spørsmålene innrammes av fortellingen om endringer i unges deltagermønster og framveksten av nye deltageridealene. Disse idealene bidrar — hver på sitt vis — å styrke henholdsvis det *lille* og det *store* demokratiet, noe som danner bakteppe for det tredje spørsmålet:

- (3) Er noen politiske deltagerformer «bedre» enn andre — og i så fall — på hvilke måter?

Notatet bygger på tre sentrale begreper: *Politisk medborgerskap*, *mektiggjøring* — forstått som politisk deltagelse eller muligheter for deltagelse, og *myndiggjøring* — det å ha innflytelse eller muligheter for å få det. Å forstå hva som ligger i disse begrepene og hvordan de står i forhold til hverandre, vil gjøre oss bedre i stand til å kunne skille hva som ligger i ungdoms potensielle og faktiske muligheter for innflytelse gjennom politiske institusjoner. Notatet er bygget opp på følgende måte:

I kapittel 2 gis en gjennomgang av politisk medborgerskap. Sentralt i denne forståelsen står begrepet *empowerment* – som gir retning til å forstå politisk deltagelse som en mektiggjøringsprosess – samt politisk makt og innflytelse som myndiggjøring av unge. Dette er bakteppe for en modell som visualiserer ungdoms politiske kretsløp — der deltagelse og politisk påvirkning er viktige dimensjoner. Det vil bli et særlig fokus på ulike dimensjoner av politisk sosialisering gjennom begrepene «push» og «jump».

I kapittel 3 rettes oppmerksomheten mot fire av de fremste politiske deltageskanalene ungdom har til rådighet: (1) ungdomspolitiske partier, (2) interessepolitiske ungdomsorganisasjoner, (3) enkeltsaksorienterte aksjoner og (4) kommunale ungdomsråd. De ulike kanalene blir plassert innenfor ulike demokratimodeller. Disse hjelper oss til å forstå hvordan deltageskanalene skiller seg fra hverandre med hensyn til plassering i det politiske systemet, da særlig knyttet til *det store* — og *det lille* demokratiet. Hovedspørsmålet som reises er hvilke muligheter til — eller betingelser for — deltagelse som ligger i de ulike kanalene. Drøftelsen bygger på tidligere forskning som viser endringer i deltageskanalene posisjon i norsk samfunnsliv generelt og hos ungdom spesielt.

I kapittel 4 tar vi med oss deltagesperspektivet fra det foregående kapitlet og diskuterer hvilke muligheter for makt — og type makt — unge har til rådighet gjennom de ulike deltageskanalene. Kapitlet vil organiseres ut i fra et skille mellom *institusjonell* og *individuell* makt — som begge kan være formell eller uformell.

Er det grunn for å si at en type deltagelse er bedre enn en annen? I det avsluttende kapittel 5 foretas en oppsummering av ungdoms muligheter for politisk deltagelse og innflytelse i samfunnet. Dette kan i korte trekk oppsummeres slik: På den ene siden har ungdoms institusjonelle makt blitt svekket. På den andre siden har deres individuelle makt gjennom formelle rettigheter og uformelle mekanismer blitt styrket. I kjølvannet av dette reises spørsmål rundt en mulig elitisering av politiske deltagelsen og innflytelse.

Politisk medborgerskap

Begrepet *medborgerskap* ligger som et bakteppe for å forstå unges politiske deltagelse og innflytelse i samfunnslivet. I motsetning til statsborgerskapet – som utelukkende knyttes opp mot rettigheter og plikter på en rekke samfunnsområder nedfelt i lovverket – går medborgerskapet utover en juridisk forståelse. Medborgerskap bygger på prinsippet om at alle individer er fullverdige samfunnsmedlemmer. Dette innebærer at hvert enkeltmenneske har et sett av sivile, politiske og sosiale rettigheter som sikrer dem en likeverdig status og like *muligheter* for å delta i alle sider av samfunnslivet. Politisk deltagelse har tradisjonelt blitt studert og vurdert som innbyggernes formelle politiske rettigheter og evnen til å delta i demokratiets institusjoner, styrt av egenskaper som kjønn, alder, inntekt og utdanning. Medborgerskapet — derimot — retter ikke bare oppmerksomheten mot selve deltagelsen — men også de rammebetingelser som påvirker borgernes *muligheter* for å delta. Å være medborger handler altså om å ha like muligheter til å delta i samfunnets utforming (Petersson et al. 1989).

For at alle borgere skal ha reelle muligheter til å påvirke de beslutninger som berører dem, velge sine representanter, bygge opinion og være med i frie organisasjoner, må de ha ressurser som gjør tilgangen til deltagelse mulig. Denne *mulighetsorienteringen* er unektelig et viktig perspektiv å ta med seg når vi retter blikket mot ungdomsgenerasjonen ettersom politisk deltagelse i stor grad viser seg å være knyttet opp mot individuelle ressurser, som økonomi, utdanningsnivå m.m. Å styrke de unges autonomi ved å styrke deres ressurser, er en dimensjon som er viktig i medborgerskapsforståelsen.

Mulighetene for å delta og ha innflytelse fører oss slik sett over på et annet begrep som er viktig for å forstå hva som ligger i medborgerskapsbegrepet, nemlig *empowerment* (se Goul Andersen 2004, 23-25). Empowerment er en prosess som bidrar både til å mektiggjøre og myndiggjøre borgerne. *Mektiggjøringen* skjer gjennom en styrking av borgernes formelle og institusjonelle rettigheter. Viktig i så måte — og i denne sammenheng — er at det finnes politiske institusjoner, organisasjoner og andre kanaler slik at ungdom har muligheten til å delta i politiske aktiviteter. I dette notatet løftes fire arenaer som er viktige for ungdom fram: (1) Ungdomspolitiske partier (2) Interesse-

politiske ungdomsorganisasjoner (3) Lokale ungdomsråd (4) Enkeltsaksorienterte aksjoner.

Myndiggjøring synliggjør at det ikke bare er muligheten for å delta i politikken som er viktig (mektiggjøring), men muligheten for å *påvirke samfunnsforholdene* rundt seg (political efficacy). Myndiggjøring rommer to dimensjoner: På den ene siden den responsen politisk aktive blir møtt med — eller opplever å bli møtt med — av de som sitter med makta (external efficacy). På den andre siden er det en mer subjektiv dimensjon som knyttes til individenes opplevelse av egen politisk kompetanse (internal efficacy). Det er den første dimensjonen — betydningen av å bli hørt av det politiske maktapparatet — som vil bli løftet fram og drøftet her, ikke den mer subjektive dimensjonen.¹ Med andre ord så handler *mektiggjøring* i denne sammenheng om deltagelseskanaler som gir ungdom mulighet for å være politisk aktive, mens *myndiggjøring* omhandler hvilke muligheter for innflytelse og politisk respons man gjennom deltagelse på disse arenaer vil kunne møte i politiske beslutningsorganer. Med andre ord: Politiske kanaler er en forutsetning for å ha politisk innflytelse. Problemet er dersom det politiske mottaksapparat ikke er lydhøre for de unge stemmene. Dette vil kunne bidra til at deltagelseskanalene taper kraft som potensielle arenaer for unges politiske makt og innflytelse. Slik sett er mektig- og myndiggjøring tett sammenvevd.

I medborgerskapsperspektivet ligger det altså tydelige elementer av makt og innflytelse på ulike nivåer. De svenske maktutredningene definerte to slike nivåer, og betegnet dem som henholdsvis *det lille* og *det store demokratiet* (Petersson et al. 1989). Deltagelse og innflytelse i *det store demokratiet* handler om å delta og påvirke samfunnsforholdene samt kontrollere myndighetene gjennom tradisjonelle institusjoner som politiske partier, valgdeltagelse og forhandlinger gjennom andre formelle institusjoner. *Det lille demokratiet* innebærer at en gruppe personer gjennom direkte, personlig samhandling bestemmer eller forsøker å påvirke sin egen situasjon i sin nære omgivelse. Det er hensynet til denne type deltagelse den danske forskeren Jørgen Goul Andersen (2004) mener kjennetegner en medborgerskapstilnærming. Her setter man fokus på demokratiet tilstand sett fra borgernes synsvinkel — ikke fra de politiske institusjonene. Dermed synliggjøres noen andre demokratiske utfordringer enn de vi er vant til. La vi ta ett eksempel: Unges sviktende deltagelse ved valg og i politiske organisasjoner har ført til en frykt for et framtidig demokratiunderskudd. Nye metoder prøves ut for å stimulere unge til å endre sine vaner. I et slikt perspektiv er det ungdommen som problemet. Alternativt kunne man diskutert hvordan de politiske institusjonene kunne

1. Ungdommens maktutredning har bestilt et eget notat fra forskningsinstituttet NOVA som belyser den subjektive dimensjonen av opplevd innflytelse og makt.

tilpasse seg ungdoms verdi- og aktivitetsmønster, slik at de i større grad enn i dag ble oppfattet som relevante og aktuelle som politisk deltagelseskanal for unge.

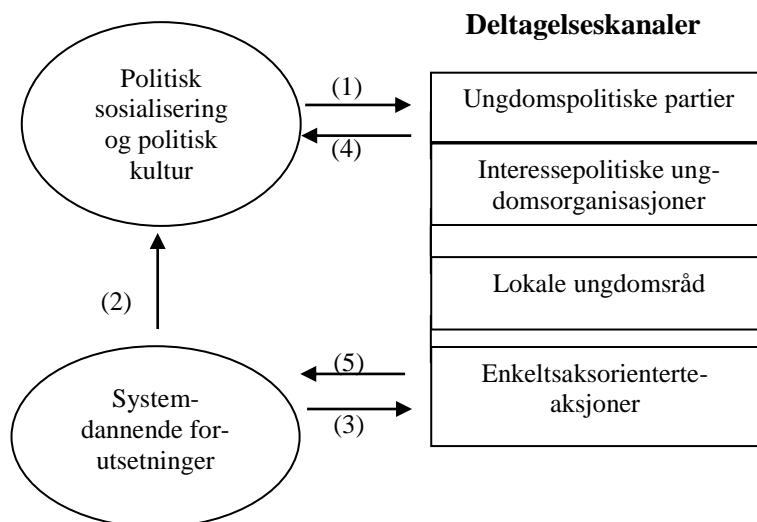
I det neste avsnittet skal det gis et kort innblikk i hvordan man kan forstå relasjonen mellom deltagelse og innflytelse i det som har blitt betegnet som ungdoms politiske kretsløp (for en grundigere redegjørelse se Ødegård 2010)

Ungdoms politiske kretsløp

Medborgerskapstankegangen løfter fram *deltagelse* og *innflytelse* som to sentrale forutsetninger for politisk engasjement. Dette perspektivet bygget også den svenske maktutredningen fra 1980-tallet's konklusjoner: Den individuelle politiske interessen var avhengig av at det fantes kanaler for å utføre politiske handlinger. Men like viktig var det at disse handlingene ble møtt med gjengklang hos styresmaktene (Petersson et al. 1989).

I modellen nedenfor — som betegnes som ungdoms politiske kretsløp (for en grundigere redegjørelse se Ødegård 2010) — er disse dimensjonene forsøkt visualisert. Her løftes de mer bakenforliggende betingelsene for politisk engasjement fram: Betydningen av politisk sosialisering, samt betydningen av offentlig politikk (her definert som systemdannende forutsetninger). Begge dimensjoner tydeliggjør betydning av politiske konteksten. Pilene i modellen visualiserer relasjonene mellom de fire deltagelseskanaler, det politiske mottaksapparat — samt de mer grunnleggende prosesser som bidrar til å forme en politisk kultur. Sistnevnte er viktig for å forstå samtidens politiske engasjement.

Modell 1: Ungdoms politiske kretsløp (Ødegård 2010)

Modellen er et forsøk på å tydeliggjøre faktorer og mekanismer som bidrar til å styrke den politiske sosialisingsprosess for unge. Pilene indikerer at de ulike elementene opererer i et dynamisk forhold som hverken har en start eller slutt. Det skal kort redegjøres for de to første delene i modellen — for så på bakgrunn av tidligere forskning — vise hvordan deltagelse innenfor de ulike kanalene har endret seg over tid.

Politisk sosialisering – «push» og «jump»

Store deler av den politiske forskningslitteraturen har tatt utgangspunkt i det faktum at rekruttering til- og deltagelse i politiske organisasjoner er sosialt skjevfordelt. Den italienske samfunnsviteren Diego Gambetta (1987) bruker begrepene «push» og «jump» for å beskrive hvordan denne skjevfordelte rekrutteringen til høyere utdanning tar form. Begrepene *push* og *jump* er også anvendelig for å forklare rekruttering til politisk deltagelse.

Politiske sosialisingsprosesser ligger som grunnlag for all individuell mobilisering. Mobilisering handler om at enkeltindividet gjør samfunnets eller gruppens politiske verdi- og normsett til sine egne. Denne prosessen eller prosessene danner grunnlaget for et samfunns eller gruppes politiske kultur.

En rekke tidligere forskningsbidrag har vist at primærfamilien — altså den nære familien man vokser opp i — har stor betydning for barnas politiske aktivitetsnivå. Dette kalles primærsosialisering. Har foreldrene høy utdanning (Ekman og Zetterberg 2010), blir det snakket om politikk hjemme (se blant annet Sivesind og Ødegård 2003) og stemmer foreldrene ved valg (Bhatti og Hansen 2010), da er sjansen større for at også barna blir politisk bevisste og engasjerte. Det er slike mekanismer som betegnes som «push»- faktorer. De unge som fra barnsben av lærer deltagelsesnormer har med andre ord noen sosiale, økonomiske og/eller kulturelle ressurser som legger føringer for det politiske verdi- og handlingsmønster. Tilsvarende vil de unge som ikke har fått med seg disse ressursene hjemmefra heller ikke ha de samme mulighetene til å bli «dyttet» (pushed) inn på arenaer der slike ressurser er viktige. De vil dermed ikke ha de samme forutsetningene for å være politisk aktive og påvirke samfunnet rundt seg. *Push* faktorene er altså med på å skape et skjevfordelt deltagelsesmønster som kan bidra til å holde store grupper av unge utenfor det politiske kretsløpet. Dette kan føre til politisk avmakt blant mange unge, noe som selvsagt et problem for hvert enkelt individ, men like mye et problem for demokratiet — som på sikt vil tape legitimitet dersom det er de «privilegeres» oppfatninger, synspunkter og løsninger som legger premisset for den politiske dagsorden.

Norske myndigheter har drevet en aktiv politikk for å hindre en slik utvikling. Målet har vært å gi unge like muligheter for å delta i politiske og organiserte aktiviteter på fritiden. Dette handler om å øke tilgangen til politiske ressurser gjennom andre kanaler enn primærfamilien. Dette kalles sekundærsosialisering – og kan knyttes opp til *jump* faktorer. Ved å inneha slike ressurser— som eksempelvis kunnskap om det politiske systemet — vil de unge i større grad ha reelle muligheter til selv å velge om de ønsker å delta eller ikke. På politikkenes område handler dette blant annet om å sørge for at alle unge som har lyst, skal ha muligheten til å være politisk aktive og til å si sin mening i saker som angår dem. Det er dette som i modellen over betegnes som «systembetingede faktorer». Myndigheter bruker ulike virkemidler for å styrke slike sekundære sosialiseringkanaler. Når det ytes økonomisk støtte til ungdomsorganisasjoner eller arbeides for å øke antallet kommuner med lokalt ungdomsråd, er dette eksempler på typer av forutsetninger som påvirker de unges handlingsrom og muligheter for deltagelse (relasjon 3). Skolen blir også ansett som sentrale i så måte (se blant annet Mikkelsen og Fjeldstad 2003, Amnå et al. 2010).

I et demokratisk samfunn blir det ansett som viktig å styrke de kollektive ressursene ettersom disse kan bidra til å senke terskelen for politisk deltagelse og viske ut et sosialt skjevfordelt deltagelsesmønster (se også Schlesinger 1994 [1991]). Å styrke de mekanismer som senker terskelen for unge til «hoppe» (jump) på politiske aktiviteter, bidrar til politisk integrering av bredere gruppe av unge.

Systemdannede forutsetninger: Et kretsløp i bevegelse

Samfunnets politiske kultur er i stadig endring. Nye generasjoner politisk aktive og beslutningstagere med nye verdi- og handlingsmønstre preget av sin samtid, påvirker den politiske kulturen. Dette beveger demokratiet (relasjon 2 og 4). La vi ta et eksempel: For 35 år siden var det en stor debatt i Norge om 18-åringer var modne nok til å ha stemmerett. Samme debatt går i dag, men da om 16-åringer er modne. Eksempelet synliggjør hvordan demokratiets rammer beveges av generelle samfunnsstrøminger og institusjonelle betingelser knyttet til ungdoms posisjon som meningsbærende politisk aktør (Ødegård 2011). Men slike systemdannende forutsetninger skjer ikke i et vakuum. De etableres i en politisk dialog, påvirkes av pressgrupper og andre. I dette ligger det at organisasjoner, partier og andre interesseorganer vil være viktige kontrollører og politiske premissleverandører overfor myndighetenes politikktforming (relasjon 5).

Ungdoms politiske kretsløp vil være i kontinuerlig bevegelse — både i forvitrering, i fornying og bevaring. Med dette som rammeverk vil jeg i de to neste kapitlene presentere de viktigste endringene knytte til unges tilgang på institusjonell politisk deltagelse (mektiggjøring) og mulighetene for innflytelse og makt (myndiggjøring).

Politisk deltagelse og mektiggjøring

Ungdoms politisk deltagelse vil her bli drøftet i lys av fire deltagelseskanaler som kan plasseres innenfor ulike demokratimodeller: (1) Ungdomspartiene – nært knyttet til det representative demokratiet, (2) Interessepolitiske ungdomsorganisasjoner – en del av den korporative kanalen, (3) Enkeltaksorienterte deltagelsen – knyttet til det mer uformelle aksjonsdemokratiet og til slutt (4) de kommunale ungdomsrådene – etablert som et resultat av en mer deltagerdemokratisk tilnærming. Hensikten med å koble kanalene opp mot mer overordnede demokratisystem, er å synliggjøre forskjellene i de strukturelle betingelser for organisering av unge. Noe stilisert kan vi plassere de to første deltagelseskanalene innenfor det *store demokratiet* (jfr. forrige kapittel), mens ungdomsråd og aksjonsdeltagelse ofte knyttes til *det lille*. Poenget med denne synliggjøringen er å vise hvordan deltagelseskanalenes fokus og organisering påvirker de unge deltagernes rammebetingelser for makt og innflytelse — som er tema i kapittel 4. Det første spørsmålet som reises her er:

- (1) Hvilke institusjonelle rammebetingelser for deltagelse karakteriserer de ulike kanalene?

Viktige elementer for å belyse dette er graden av interndemokrati, representativitet og koblingen til det store eller det lille demokratiet. Det andre relevante spørsmålet er:

- (2) Er kanalene tilgjengelige og åpne for de unge som vil være med — og i hvilken grad benyttes de?

Det vil her blir presentert en kort statusrapport basert på tidligere forskning.

Partikanalen – kjernen i det representative demokratiet

De politiske partiene utgjør kjernen i vårt parlamentariske system, avgjørende for opprettholdelsen av valgdemokratiet, eller det som blir betegnet som det representative demokratiet. Det er fra partiene folkevalgte på lokalt-, fylkes- og nasjonalt nivå rekrutteres. Uten folkelig oppslutning i de partipolitiske institusjonene, har ikke vårt parlamentariske system legitimitet.

De aller fleste partier i Norge har egne og selvstendige ungdomspartier. På sett og vis fungerer disse som enhver annen politisk interesseorganisasjon for ungdom ettersom man ikke kan stemme på dem ved offentlige valg. Likevel er ungdomspartiene viktige i det politiske systemet. Ikke bare er de deltagesarenaer for politisk engasjerte unge, men gjennom medlemskap innehar enkeltindividet formelle rettigheter i partiets interne demokrati. Dermed representerer partiet enkeltindividets syn overfor politiske og forvaltningsmessige beslutningsmyndigheter. Men foruten å ha en interndemokratisk struktur har også ungdomspartiene formell representasjonsrett i moderpartienes demokratiske strukturer. Dette betyr at ungdoms perspektiver, synspunkter og interessefelt har store muligheter for å bli omformet til offentlig politikk gjennom dette systemet (se blant annet Ødegård 2009). Ungdomspartiene fungerer dermed som bindeledd mellom de yngste velgerne og partipolitikken — og ikke minst som rekrutteringskanal av unge medlemmer til moderpartiet.

Utfordringen er at ungdomspartiene — i likhet med moderpartiene — har relativt lav oppslutning i Norge. I notatet «Unge i tradisjonell politikk», utarbeidet for Ungdommens maktutredning, viser Ødegård og Bergh at knappe 12 000 unge under 26 år er medlemmer i et ungdomspolitisk parti.² Notatet oppsummerer forskning på medlemskap i politiske partier, som viser en relativt dramatisk nedgang i antallet medlemmer gjennom en 20 til 30 års periode. Ødegård og Bergh gir samtidig indikasjoner på at de ungdomspolitiske partienes medlemstall har stabilisert seg på et jevnt over lavt nivå det siste tiåret.

Politiske interesseorganisasjoner – bindeledd mellom ungdom og myndigheter

Det norske organisasjonssamfunnet er stort og mangfoldig. Foruten partiene, finnes en rekke frivillige og ideelle organisasjoner som opererer innenfor det som blir kalt *sivilsamfunns sfæren*. Denne ligger utenfor den private sfære og bortenfor staten. I dette rommet opererer ulike typer organisasjoner som i følge Lorentzen (2004, 10) er arenaer for «identitetsdanning, sosial integrasjon og politisk engasjement». Disse organisasjonene har spilt en avgjørende rolle for utviklingen av demokratiet i Norge, og framstår fortsatt som viktige kanaler for folkets påvirkning av politiske beslutninger, både på lokalt og nasjonalt nivå (Østerud et al. 2003, Wollebæk og Selle 2002). Nettopp fordi de bygger opp under prinsippet om det folkestyrte demokratiet, refereres organisasjone-

2. Dette tallet baserer seg på betalende medlemmer som er registrert inn til støtteordningen Frifond.

ne ofte til som den *korporative kanal* (Egeberg et al. 1978) — som et bindeledd mellom folket og myndighetene. Bengtsson betegner sivilsamfunnets betydning slik:

Demokratien är ett samspel mellan politiken och det civila samhället. (...) Det handlar i det här perspektivet mer om process än om resultat. Mindre om hur målet ser ut, och mer om resan dit (Bengtsson i SOU 1999:12, 103).

Når Bengtsson påpeker at organisasjonene er sentrale i den politiske prosessen — ikke bare i forhold til politiske resultater — er dette særlig viktig med tanke på ungdoms muligheter for politisk og demokratisk integrasjon. De frivillige barne- og ungdomsorganisasjonene, i likhet med ungdomspartiene, bygger på et internt medlemsdemokrati som binder det lokale nivå sammen med det nasjonale. De lokale foreningene er forenet i en nasjonal organisasjon. Ikke bare bidrar disse organisasjonene til å utvikle demokratiske medborgeridentiteter som rekker utover organisasjonslivet, de inngår også i offentlige drøftelser med andre organisasjoner eller representanter for det politisk / administrative system som gir enkeltindividet et talerør inn mot det politiske maktsentrum. Slik sett bidrar de til input i den politiske prosessen.

Dette har bidratt til at ungdomsorganisasjonene har tjent som sekundære sosialiseringsskoler for generasjoner av unge. Særlig gjelder dette de *samfunnsretta* organisasjoner med et politisk siktemål og en agenda utover selve organisasjonen og dens medlemmer. Disse har gitt ungdom arenaer for opplæring i demokratiske spilleregler, både de demokratiske prosedyrer og regler intern i organisasjonen, men også gjennom koblingene, forhandlinger og samarbeid med politiske institusjoner i det store demokratiet.

Men dette organisasjonslivet er under forandring på to fronter: For det første endres organisasjonslandskapet ved at det blir færre samfunnsretta organisasjoner. For det andre har det generelt vært en sviktende oppslutning av unge medlemmer i disse organisasjonene.

Først til endringer i organisasjonslandskapet. Den norske makt- og demokratiutredningen konkluderte i 2003 at vi er vitne til den tradisjonelle organisasjonsmodellens «sammenbrudd» (Østerud et al. 2003, 147). De tradisjonelle sosiale massebevegelsene — eller det som ovenfor ble betegnet som samfunnsretta organisasjoner — blir det færre av. Sivilsamfunnet synes i økende grad å domineres av organisasjoner med stor grad av spesialisering, egenorganisering, sentralisering og profesjonalisering. Dette har ført til at organisasjonslandskapet i større grad enn før domineres av apolitiske organisasjoner og ad-hoc orientert lokale nettverk (ibid., Wollebæk og Selle 2002). Dette bildet gjenkjennes også i organisasjonslandskapet for ungdom (Sivesind 2006, Wollebæk 2006, Christensen et al. 2011). Mens de samfunnsrettede og mer konfliktorienterte organisasjonene er på vikkende front, er de mer medlemsret-

tede- og konsensusorienterte lag på frammarsj (Wollebæk 2001, Wollebæk 2006).

Det andre merkbare utviklingstrekket er den sviktende rekruttering av medlemmer til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner. Selv om tall for tiårsperioden 1991-2002 viser at over 90 prosent av norske tenåringer oppgir å være eller ha vært medlem av en eller flere frivillige organisasjoner (Ødegård 2007b),³ er andelen som oppgir å være organisasjonsmedlem redusert med 11 prosentpoeng fra 1992 til 2002 (ibid.).⁴ Dette betyr at like mange unge som før er innom en organisasjon i løpet av tenåringsperioden, men de slutter raskere. Omløpshastigheten på et medlemskap har med andre ord økt. Dette samsvarer med studier av den voksne delen av befolkningen, som viser at lojaliteten til organisasjoner som er nært knyttet til politiske institusjoner gjennom samhandling og forhandlinger, er redusert i perioden 1980-2000 (Wollebæk og Selle 2002). For ungdomspopulasjonen viser nedgangen seg særlig i de store og medlemsorientert kulturorganisasjonene som speider, korps og orkester. Men også de mer samfunnsretta organisasjonene, de som viser seg å ha størst demokratiskolerende effekt (Ødegård 2006a), har fått redusert sin totale medlemsoppslutning fra 10 % til 7 % gjennom 1990-tallet (Ødegård 2006b).

Det er viktig å påpeke at disse utviklingstrekkene ikke er enestående for Norge. Blant svenske gutter i alderen 16-24 år er andelen medlemmer i frivillig organisasjon redusert fra rundt 90 prosent til 80 prosent fra 1992 til 2000 (Vogel et al. 2003). I Danmark har unge mennesker et langt lavere deltakelsesnivå i institusjons- og organisasjonsbundne aktiviteter enn de som var unge på 1960- og 70-tallet (Levinsen 2003). Til tross for dette er det grunn til å stoppe opp og jamføre med resten av verden. De nordiske ungdommene rager på verdenstoppen med sin høye deltakelsesrate (Fahmy 2006). Det gjelder også norske borgere generelt, som i sammenligning med borgere i andre europeiske land, scorer høyt på målinger både når det gjelder intensitet og omfang i organisasjonsdeltakelsen (Wollebæk et al. 2008).

3. Dette dreier seg om aktivitetsbaserte organisasjoner (idrett inkludert), kultur- og musikkorganisasjoner, religiøse organisasjoner, politiske-, humanitære og miljøorganisasjoner og den udefinerbare kategorien 'Annen organisasjon' (Ødegård 2007).

4. I 1992 oppga 76 % av tenåringsgenerasjonen å være medlem i en eller flere frivillige organisasjoner, ti år senere var andelen sunket til 65 % Ødegård, G. 2007b. Troløs ungdom. Endringer i ungdoms deltagelse i frivillige organisasjoner fra 1992 til 2002. I: Strandbu, Å. og T. Øia (eds.) *Ung i Norge. Skole, fritid og ungdomskultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag..

Enkeltsaksorienterte deltagelse – politisk deltagelse gjennom aksjonsdemokratiet

Når den norske maktutredningen fra 2003 kom med sin sluttrapport, løftet de fram en rekke former for tilleggsdemokrati. I forhold til den mer klassiske formen, knyttet til folkestyre og det representative demokratiet, snakket de om rettighetsdemokrati, deltagerdemokrati, aksjonsdemokrati, forbrukerdemokrati, lobbydemokrati og barometerdemokrati (NOU 2003:19). Poenget med dette var å synliggjøre det faktum at «folkets deltagelse» ikke lenger utelukkende avgjøres innenfor rammene av politiske institusjoner. For samtidig som forskningen på tradisjonell politisk deltagelse har rettet fokus mot forvitringen av den konvensjonell parti- og organisasjonsdeltagelsen, har oppmerksomheten i økende grad også dreid seg mot oppslutningen i enkeltsaksorienterte meningsytringer i det offentlige rom. Eksempler på slike aktiviteter er demonstrasjoner, boikotting av varer, politiske folkemøter osv. Denne typen av aktiviteter kan skje i regi av det som betegnes om sosiale bevegelsene, som i motsetning til de interessepolitiske organisasjonene, har en mer flytende og desentralisert organisasjonsstruktur, uten faste medlemskriterier (Norris 2002). De første bevegelsene kom på 1950-tallet og mobiliserte folk til å protestere mot atomvåpen og for menneskerettigheter. Et par tiår senere var det særlig miljø- og kvinnebevegelsen som satte dype spor gjennom mobilisering av borgere over hele den vestlige verden. I dag er vi vitne til at ulike saksnettverk søker sammen i løsere koalisjoner og danner felles paraplyorganisasjoner som opererer uavhengig av nasjonale grenser (ibid.). Eksempler på dette er ATTAC og Greenpeace. Selv om saken har et globalt siktemål, står kampene ofte lokalt, der folk bor.

Sosiale bevegelser av denne typen har ikke fått nevneverdig oppslutning i Norge — selv om både de temaene de reiser og aksjonsformene de fremmer er blitt en del av den norske politiske virkeligheten. En «avart» av disse er utbredelsen av mer lokale nettverk og aksjonsgruppen — løsrevet fra en formell og nasjonal organisasjonsstruktur basert på medlemskap. Dette er aksjonsgrupper som retter sitt engasjement ofte mot enkeltsaker, det være seg motstanden mot monsternaster, sykehusnedleggelse, bevaring av grendeskoler m.m. Målsettingen er å oppnå støtte og legitimitet i folket for en enkelt sak (Melucci 1996). Dette betyr ikke at slike lokale/regionale aksjoner ikke blir støttet eller drevet fram av formelle organisasjoner. I Norge har både de globale bevegelsene og de lokale aksjonsgruppene nære bånd og samhandling med de medlemsbaserte organisasjonene.

I Norge har andelen borgere over 18 år som har deltatt i slike aksjoner økt fra rundt 20 % til 40 % i perioden 1985 til 2005 (Berglund og Aardal 2007). Internasjonale komparative studier viser at Norge, sammen med Sverige, Danmark og Island, ligger helt i tet-sjiktet når det gjelder denne type deltagelse (Norris 2002, Berglund et al. 2008). Også andelen unge nordiske borgere

(15-29 år) ligger helt på topp sammenlignet med unge i en rekke andre land (Fahmy 2006).⁵ Det er altså særlig ungdomsgenerasjonen som står for veksten, både i Norge (Lidén og Ødegård 2002, Berglund et al. 2008) og i andre vestlige land (Norris 2003). I 2002 var det langt flere tenåringer som hadde deltatt i aksjoner enn i konvensjonell organisasjonsaktivitet i Norge (Ødegård 2003). I Danmark hevder Levinsen (2003) at det i særlig grad er grasrotsaktiviteter som har bidratt til at de danske unge ikke er blitt passive tilskuere. I Sverige viser Johansson (2007) at skillene i aktivitetsnivå mellom unge og eldre aldersgrupper er små, mens aktivitetsprofilene framstår forskjellige. Kort fortalt er det å kontakte en politiker og være partimedlem en aktivitet for de voksne, mens demonstrasjoner og kampanjer er ungdommens språk. Tilsvarende mønster finner vi i Norge (Lidén og Ødegård 2002).

Ungdomsråd — det deltagerdemokratiske ideal

I Norge har antallet kommunale ungdomsråd hatt en betydelig vekst siste ti-årene. I 1999 hadde rundt 183 norske kommuner ungdomsråd eller lignende kanaler for de unges brukerinnflytelse (Skimmerli 1999). I dag har mer enn 80 prosent av 430 kommuner etablert slike rådgivende organ for ungdom. I 2002 hadde rundt 8 prosent av tenåringer i Norge deltatt i denne type råd (Ødegård 2003). Andelen i dag er nok betydelig høyere.

En viktig og uttalt målsetting med ungdomsrådene er å oppfylle FNs barnekonvensjon artikkel 12 — å gi barn og unge medbestemmelse. Etableringen av rådene må forstås ut i fra en tid der framveksten av et mer deltakerdemokratiske ideal var den rådende ideologi. Fra 1960-årene startet utvidelsen av den moderne velferdsstaten. Dette bidro til at den byråkratiske autonomien økte og dermed økte behov for å rådføre seg med *brukere* av velferdsgodene som ble etablert. Ungdomsråd er ett eksempel, men vi ser også andre typer brukerråd — som eldreråd og råd for funksjonshemmede. Målsettingen er at innbyggerne skal kunne medvirke i beslutninger som påvirker deres hverdagsliv (Martinussen 2003, Torpe 2000, Elster 1983, Torpe og Goul Andersen 2000), samt bidra til at forvaltning og politikere kan fatte mer presise beslutninger i forhold til innbyggernes og brukernes behov. I likhet med den enkelt-saksorienterte deltagelsen, er slik sett ungdomsrådene knyttet opp mot *det lille*

5. Sammen med Sverige og Finland, scorer 15-29 åringer i Norge høyt på politisk deltagelse (både konvensjonell og enkelt-saksorientert deltagelse) sammenlignet med unge i 21 land. Dataene er hentet fra European Social Survey (Fahmy 2006, 99).

demokratiet (Petersson et al. 1989). Her gis borgerne muligheter til å påvirke forhold som nært knyttet til eget hverdagsliv.

Flere studier viser at opprettelsen av slike råd er motivert ut fra troen på at de skal ha en positiv effekt på ungdoms politiske deltagelse mer generelt. Rådene er tiltenkt å skulle gi unge en generell demokratisk kompetanse. I likhet med interessepolitiske organisasjoner vil de slik sett framstå som skoler i demokrati (Skimmerli 1999, Vestel et al. 2003, Teige 2005). I hvilken grad ungdomsrådene lykkes med dette er noe usikkert. Noen studier viser at rådene *kan* tjene som rekrutteringskanal til de politiske partiene, da det blir en naturlig videre karrierevei for de svært politisk engasjerte rådsmedlemmene (Teige 2005, Vestel et al. 2003). Til tross for en omfattende økning i antallet kommunale ungdomsråd ser det imidlertid ikke ut til at rådene har styrket unges posisjon i formelle politiske organer lokalt. I notat «Unge i tradisjonell politikk» peker Ødegård og Bergh på at andelen unge kommunestyrerepresentanter under 26 år har holdt seg stabilt lav gjennom de tre siste kommunevalgene (1999, 2003 og 2007). Likeledes synes antallet ungdomsråd ikke å ha påvirket de ungdomspolitiske partiers medlemskapsstatistikk (ibid.).

Unge deltagelsesmønster: Enten eller / både og?

Er det slik at unge deltar i en type politisk aktiviteter og framviser et *spesialisert* deltagelsesmønster, eller mixer de ulike former for aktiviteter, og har slik sett et *kumulativt* deltagelsesmønster?

Det har vært en klar tendens til at de som var aktive i de tradisjonelle politiske organisasjonene også var de som i størst grad deltok i aksjonsorientert deltagelse. I dag er dette i endring. Det synes som om vi går både mot et spesialisert og et individualisert deltagelsesmønster. Unge velger i økende grad å uttrykke sine standpunkter gjennom meningsyttringer i det offentlige rom, i stedet for å knytte seg til kollektive og formelle organisasjoner, med tidkrevende demokratiske medlemsprosesser.

Samtidig viser forskning både fra Norge (Strømsnes 2003, Berglund og Aardal 2007) og internasjonalt (Norris 2002) at det er en klar sammenheng mellom de ulike aktivitetstypene innenfor de mer tradisjonelle formene — og innenfor de mer aksjonsorienterte formene. Altså: Er man medlem av en politisk organisasjon er sannsynligheten større for at man også tar kontakt med politikere, enn om man ikke er medlem. Tilsvarende: Har man deltatt i en demonstrasjon, er sannsynligheten større for at man også har skrevet under på et opprop.

Det er fortsatt større sannsynlighet for at aktivistene også er partimedlemmer, men denne sammenhengen er langt fra like sterk som før. Det å delta i ett formelt nettverk synes fortsatt å øke informasjonstilgangen også til andre aktiviteter/nettverk, samtidig som at deltagelsen i seg selv ser ut til å virke mobiliserende for ytterligere deltagelse (se blant annet Putnam 2000). Poenget er imidlertid at et slikt *kumulativt* mønster var mye mer tydelig i Norge på 1970-tallet (Olsen og Sætren 1980). Tjue - tretti år senere, med utgangspunkt i den norske Medborgerundersøkelsen, viser Strømsnes (2003) at bildet ikke lenger er så entydig. Det er blant annet mange aksjonsaktiviteter som ikke har noen effekt på deltagelse i de mer tradisjonelle organisasjonsaktivitetene. Berglund og Aardal (2007) viser for eksempel at effekten av direkte aksjonsdeltagelse på valgdeltagelsen ikke er særlig stor.

En årsak til denne dreiningen kan være at enkeltsaksorientert deltagelse har gått fra å være marginal til å bli «mainstream». Dette har bidratt til at borgernes vilje til å delta i slike aksjoner også er blitt normalisert (Van Aelst, Walgrad 2001 i Norris 2002).

Vi vet imidlertid mindre om relasjonen mellom deltagelse i lokale brukerråd på den ene siden — og annen type politisk deltagelse på den andre. De danske forskerne Goul Andersen og Hoff (1995) har sett på disse sammenhengene.⁶ En motivasjon for å studere dette var Patemans (1970) tro på at det eksisterer klare *spill-over* effekter: Brukerorienterte aktiviteter ville føre til en mobilisering av deltagelse også knyttet til «det store demokratiet». Goul Andersen og Hoff viser at så ikke er tilfelle.

Det er en viss sammenheng mellom aksjonsdeltagelse og brukerdeltagelse, hvilket ifølge forskerne umiddelbart forekommer rimelig, da disse aktivitets typer har en rekke likhetspunkter, og ofte knyttes til det lille demokratiet. Men det generelle bildet viser at det er relativt vanntette skott mellom brukerdeltagelse og konvensjonell deltagelse, så vel som mellom brukerdeltagelsen på de enkelte forvaltningsområder.

Det er imidlertid uklart hvordan medlemmene av de lokale ungdomsrådene plasserer seg i et bredere deltagelsesmønster. Det er tenkelig at rådenes sterke relasjon til lokaldemokratiet bidrar til at de fungerer som «partiskoler». Som jeg tidligere har vært inne på tyder ikke statistikken på at dette har økt antallet medlemmer i politiske partier eller unge folkevalgte i kommunestyrene.

Samtidig viser flere kvalitative studier at de som har vært mest involvert i ungdomsrådene ofte fortsetter sitt engasjement i et ungdomspolitisk parti (Vestel et al. 2003, Teige 2005). Man skal med andre ord ikke la statistiske ikke-signifikante sammenhenger skygge for at selve deltagelsen i slike bru-

6. Andersen og Hoff (1995) har konstruert en indeks som inneholder deltagelse på 7 ulike områder/råd/utvalg i lokalforvaltningen.

kerorienterte råd kan bidra til opparbeidelsen av en deltagerkompetanse for enkelte. En slik kompetanse vil gi dem erfaringer som vil kunne øke mulighetene for å øve innflytelse på områder de er opptatt av. Dette kan ha positive effekter også på andre deltagelsesformer, så vel som på framtidig deltagelse. Dette støttes også av Goul Andersen og Hoff (1995).

Makt og myndiggjøring

Hva er makt — og hvordan kan vi skal forstå makt i lys av medborgerskap og politisk deltagelse? Utgangspunktet for dette kapittelet er et skille mellom *institusjonell* og *individuell* makt. Dette er nært knyttet opp mot det Engelstad (2010) peker på som demokratiets to sider: nemlig den kollektive og individuelle siden. Når jeg her bruker begrepet institusjonell makt, er dette fordi fokuset for notatet nettopp retter seg mot ungdom institusjonalisert deltagelse og innflytelse.

Institusjonell makt henviser til den makten unge har gjennom sitt medlemskap i en organisert sammenslutning. *Individuell makt* er knyttet til enkeltindividenes muligheter for makt og innflytelse som samfunnsborgere. Makten kan innenfor hver kategori være både *formell* eller *uformell*. Den formelle makten henviser til en rettighetsbasert forståelse av begrepet. Retten til å stemme ved valg er en slik type, samt demokratiske rettigheter i politiske organisasjoner. Den uformelle makten er langt mer vanskelig å gripe, men er i større grad knyttet opp mot enkeltaktører eller gruppers evne til å sette dagsorden og være premissleverandør i offentligheten uten at denne er knyttet til formelle kanaler.

Institusjonell makt

Tidligere studier har fokusert i særlig grad på tre institusjoner for utøvelse av makt eller følelse av avmakt blant unge. Dette er i *skolen* og i *politikken* og *organisasjonslivet* (Engelstad og Ødegård 2003). På disse arenaer beveger ungdom seg ofte på «de andres» terreng, og leverer ofte få premisser og makter i større eller mindre grad å gjøre seg gjeldende. Det er denne institusjonaliserte makten som vil bli drøftet, med utgangspunkt i de fire deltagelsesarenaene: ungdomspartier, interessepolitiske organisasjoner, enkeltsaksorientert deltagelse og lokale ungdomsråd. Hvordan skiller disse seg fra hverandre med hensyn til mulighetene for makt og innflytelse?

Det er viktige prinsipielle forskjeller mellom disse kanalene — noe som gir ulikt legitimitetsgrunnlag for makt og innflytelse. Det er tre forhold som

her løftes fram: Betydningen av *representativitet*, av *autonomi* og *opinionsdanning* (se også Engelstad 2005).

Legitimitetsgrunnlag for makt: Representasjon, autonomi og opinionsdanning

Unges rammevilkår for makt i kraft av å være en del av et institusjonelt fellesskap står — og har i generasjoner — stått sterkt i Norge. I rundt 100 år har ungdom hatt muligheten til å være aktivt med i samfunnslivet gjennom deltagelse på formelle arenaer, som eksempelvis frivillige organisasjoner. Denne kanalen har vært knyttet opp mot det store demokratiet.

Når det kommer til politisk innflytelse gjennom politiske samtaler, dialog og beslutninger, står *partiungdommen* – i alle fall institusjonelt — i en særstilling. Ungdomspartiene er direkte knyttet opp mot et moderparti — som representerer avgjørende forutsetninger for valgdemokratiet. Gjennom representasjonsordninger har partiungdommen også formell innflytelse i moderpartiets politikkkutforming. Ungdomspartiene henter slik sett sin legitimitet gjennom å være partienes ungdomsorganisasjon og ved at de gjennom sin interdemokratiske struktur er valgt til å representere organisasjonens unge medlemmer både internt og eksternt.

Også de *interessepolitiske organisasjonene* for barn og unge henter primært sin legitimitet som meningsbærende aktører ved at ledelsen er valgt og slik sett *representerer* større gruppers interesser i samfunnslivet. Det er også denne formelle representasjonen som har gitt dem posisjonen som offentlige høringsorganer. Ved å inngå i politiske samtaler, drøftelser og forhandlinger med offentlige myndigheter, får disse organisasjonene og dens medlemmer mulighet for innflytelse i politiske beslutningsprosesser. De framstår slik sett som viktige premissleverandører for formingen av offentlig politikk (politisk input). I motsetning til både ungdomspartiene og ungdomsrådene, som begge har sterke formelle / uformelle bånd til det politiske maktapparatet, framstår de interessebaserte ungdomsorganisasjonene som autonome – uten formelle bindinger til den politiske makteliten. Dette styrker deres troverdighet og legitimitet som kritiske korrektiv overfor den samme eliten.

Også politisk deltagelse gjennom de mer løse nettverkene – de mer *enkelt-saksorienterte kanalene* — må også sies å framstå som kritiske og autonome aktører overfor makteliten. Ta for eksempel lokale aksjonsgrupper. Her er ofte målsettingen å påvirke politikken «output» side — altså beslutninger som er vedtatt, eller i ferd med å bli vedtatt — mer enn å bidra til å forme politikken dagsorden (input). I motsetning til de formelle organisasjonene, henter ikke disse nettverkene sin legitimitet gjennom et interdemokratisk system og formell valgt representasjon. Deltagernes muligheter for formell makt og innflytelse internt er slik sett svak. Derimot er aksjonsdemokratiets fremste styrke den kraften som ligger i evnen å mobilisere mange på kort tid, kunnskapen om

enkeltsaker og evnen til å løfte fram saker og skape debatt i det offentlige rom. Makten legitimeres slik sett i kraft av å være opinionsdannere i offentligheten. Denne type innflytelse synes å ha økt gjennom det siste tiåret. Dette handler ikke bare om at det er blitt flere som deltar på denne arenaen — men mediernes posisjon som politisk nyhetsformidlere har styrket effekten av fakkeltog og andre meningsytringer i det offentlige rom. Dette har også sammenheng med framveksten av en kommersialisert kultur som til en viss grad har visket ut grensen mellom det private og det offentlige. Den nye aksjonsorienterte enkeltsaksdeltagelsen retter seg i større grad mot en offentlig diskurs enn mot interne forhandlinger på medlemsmøter. Slike organisatoriske endringer gjør at det politiske feltet, som er avhengig av en form for organisering for å fatte beslutninger, blir stilt på prøve.

Ungdomsrådene har en uklar posisjon demokratiet. I motsetning til de tre andre deltagelseskanaler, henter de unge sin legitimitet til makt og innflytelse som *brukere* av offentlige velferdsgoder heller enn *borgere* med rettigheter og plikter. Målet med ungdomsrådene er i all hovedsak å sikre at forvaltningen og lokalpolitikerne fatter «treffsikke» beslutninger i ungdomspolitiske saker. For å ivareta en viss effektivitet er intensjonen at ungdomsrådets medlemmer skal representere en større gruppe unge. Flere studier viser imidlertid at kravet om representativitet med valgte representanter er vanskelig å oppfylle. Blant annet Teigene (2005) konkluderer i sin studie av tre norske barne- og ungdomsråd at behovet for engasjerte ungdommer overskygger kravet til representativiteten. Lignende mønster har vist seg også i andre studier (Vestel et al. 2003). Å skulle fylle rollen både som et representativt interesseorgan for ungdom og et konsultativt råd for lokale myndigheter er krevende. Denne rolleblanding har ført til at ungdomsrådene betraktes som “hybrider” i demokratiet (Lidén og Ødegård 2002). Ungdomsrådene er slik sett ikke autonome aktører overfor det lokale forvaltningssystemet eller politiske myndigheter. Dette befestes også fra en rekke studier som fastslår at ungdomsrådene ikke bare er initiert, men også administrert og kontrollert av lokale myndigheter og forvaltningen (Teige 2005, Sörbom 2002, Lidén 2003, Lidén og Ødegård 2002, Fahmy 2006, Ødegård 2007a, Vestel et al. 2003, Matthews 2001, Fahmy 2005).

Ungdomsrådene har ingen formell makt. Deres legitimitet ligger nettopp i å være rådgivere overfor lokale myndigheter, enten det dreier seg om saker politikere har reist – eller saker ungdomsrådet selv mener er viktig å sette på dagsorden. Deres innflytelse er slik sett prisgitt myndighetene vilje til å lytte. Flere studier viser at de unge rådsmedlemmene i stor grad opplever av å bli hørt, noe som er en svært viktig for motivasjonen for videre deltagelse. Teiges forskning viser at vel så viktig som det *faktiske* resultatet av arbeidet i ungdomsrådet, er medlemmenes opplevelse av å bli hørt ‘der og da’ — av myndighetspersonene (Teige 2005,95). Med andre ord er ungdomsrådene i Norge

uten formell påvirkningsmulighet, men prisgitt velvillige lokalpolitikere (Ødegård 2007a).

På mange måter kan vi se at ungdom politiske kanaler som er knyttet til det store demokratiet — som ungdomspartier og formelle organisasjoner — bygger sin legitime makt på formell representasjon. Kanalene knyttet til det lille demokratiet — som aksjonsgrupper og brukerråd — knytter sin legitimitet til makt og innflytelse basert på mer uformelle strukturer og i kraft av deltagernes evne til å formulere seg som bruker av velferdsgoder eller som opinionsdanner.

Individuell makt

Norske myndigheter har satt fokus på å styrke ungdoms individuelle og formelle rettigheter som meningsbærende aktører på flere områder. Eksempelvis er lovverket styrket for å øke unges formelle makt. I dag er det blant annet en lovfestet rett at barn skal få uttale seg og bli hørt i spørsmålet om bosted etter foreldrenes samlivsbrudd. Et annet eksempel er tiltak for å styrke den demokratiske infrastrukturen i frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner. For å sikre at de yngste medlemmene har reell innflytelse, har myndighetene skjerpet kravet til interndemokrati dersom organisasjonene skal oppnå maksimal uttelling på offentlige tilskudd (Barne- og likestillingsdepartementet 2007). I tillegg er spørsmålet om en utvidelse av stemmerettsalder til 16 år satt på dagsorden (Stortingsmelding 2003-2004:49). Dette er noen eksempler på styrkingen av individuell og formelle rettigheter, rettigheter som for ungdomsgenerasjonen med all sannsynlighet vil bli ytterligere styrket i framtiden, både nasjonalt og internasjonalt (Fahmy 2006).

Det er flytende overgangen mellom individers eller gruppers formell og uformell makt. På en rekke områder har ungdom i større eller mindre grad økt sin makt gjennom å være en generasjon i en tid med raske teknologiske og ungdomskulturelle endringer. Dette gir dem i økende grad definisjonsmakt, symbolmakt og forbrukermakt. Disse mer uformelle maktdimensjonene knyttes til ungdomsgenerasjonens kanskje fremste fortrinn: Deres endringskompetanse.

Unges endringskompetanse

Ungdomstida karakteriseres som en fase der individet står i en marginal posisjon, uten fulle rettigheter som samfunnsborger, men heller ikke som fullverdig ansvarlig overfor storsamfunnet. Ungdom er sånn sett i forandring *fra* en barnlig avhengighet, *til* en mer voksen selvstendighet — *fra* en sosial posisjon som umyndig og avmektig, *til* en sosialt meningsfull posisjon i samfunnets struktur og institusjoner (Wyn og White 1997). Det er i denne «mellomfasen»

individet på alvor blir stilt overfor den sosiale posisjonen de skal inn i. De blir forberedt til et sosialt og politisk medborgerskap både gjennom utdannelses-systemet, men også gjennom de formelle organisasjonsaktiviteter og tilpassede brukermedvirkningstiltak. I en politisk kontekst er dette interessant. For parallelt med at man ønsker å sosialisere unge inn i demokratiske normer og verdier fastlagt av voksensamfunnet, artikulere nettopp ungdomstiden *endring*. Tenårene handler om å løsrive seg fra foreldre og de barnlige institusjoner. I denne perioden tilpasser man seg samfunnets normer og regler – samtidig som det for mange er en periode med store psykiske og sosiale forandringer, der brytninger, motstand og opposisjon kan oppstå i møte med samfunnets verdi- og handlingsmønster. Slik sett besitter ungdom som gruppe en *endringskompetanse* andre generasjoner ikke har (se også Engelstad og Ødegård 2003). Dermed står ungdom i en paradoksal situasjon, både som institusjonsutfordrer og som *bevarer* av de samme institusjonene i framtida.

Nesten på alle andre områder i samfunnet får vi ikke nok av ungdom endringskompetanse. Mens markedsorienterte TV-kanaler ser på denne kompetansen som en kapital og peilepunkt de orienterer seg etter – ser politiske myndigheter og de politiske partier ofte på dette som et problem. Når ungdom ikke lenger i like stor grad som tidligere generasjoner deltar i de tradisjonelle politiske institusjoner, forsøker man å dreie deres politiske deltagelsesmønster tilbake i folden. Etableringen av kommunale ungdomsråd *kan* ses på som et slikt tiltak. I stedet for å forholde seg til ungdom som politiske aktører i en ny tid – der de framstår som den viktigste eksponenten for framtidens politiske dagsorden fremmet på alternative politiske arenaer — blir de betraktet som politiske lærlinger som skal sosialiseres inn i de tradisjonelle kanalene.

Alternative meningsrom

Unge sviktende oppslutning om tradisjonelle kanaler har etterlatt seg et institusjonelt tomrom. Parallelt har nye informasjons- og kommunikasjonskanaler bidratt til nye metoder og nye «rom» for informasjonsinnhenting og politisk aktivisme. Her er ungdomsgenerasjonen i front. Karlsen (2008) har vist at det er ungdom som i særlig grad bruker internett som kanalen for innhenting av informasjon om politiske partier. Internett har også lettet muligheten til å delta i politiske diskusjonsfora fra ungdomsrommet, og bloggere framstår som nye og viktige premissleverandører. Det er med andre ord etablert et alternativt politisk rom som ikke fordrer fysisk tilstedeværelse. Vi vet foreløpig lite om dette virtuelle og individualiserte politiske engasjement. Det vi vet er at rommet for politisk engasjement ikke nødvendigvis er knyttet til tradisjonelle møteplasser. Utviklingen viser med tydelighet at samfunnet har endret seg, og organisasjonene fyller ikke den samme funksjonen som sosial møteplass, som fritidsarena og som politisk påvirkningskanal.

I tillegg er kampen om unges tilmålte fritid hard, særlig når veien til samfunnsmessig integrering i økende grad går gjennom lange og tidkrevende utdanningsløp (se Ødegård og Engelstad 2003). Da er tradisjonell og langsiktig organisasjonsdeltagelse der beslutningene skal gjennom et internt demokrati, tidkrevende og tungvint.

Vi har slik sett bare sett den spede begynnelse av den potensielle kraften som ligger i sosiale mediers betydning som politisk mobiliseringskanal (Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen og 2001). Dette er et rom som inkluderer nye kanaler for deltagelse og innflytelse, og som bygger på individets rolle som forbruker, aktivist, meningsbærer m.m. Framveksten av slike tilleggsdemokratier forteller oss noe om både om dynamikken i samfunnet mer de uformelle maktkonstellasjoner, og at vi må se utenfor de tradisjonelle rammene for å få hele bildet på unges politisk deltagelse og muligheter for innflytelse.

Samtidig er det viktig å minne om at til mer uformell makt ungdom får i samfunnet — jo større vil den manglende innflytelsen på politikken tradisjonelle område oppleves. Dette gir også begrepet *avmakt* en ny dimensjon. Som Engelstad (2010) påpeker, springer ikke avmakt nødvendigvis ut i fra en underordnet posisjon — men opplevelsen av ikke å bli hørt. På mange måter kan det se ut som at ungdoms nye engasjement ikke passer inn i det gamle demokratiet. Dermed passer heller ikke det politiske kartet med ungdommens tereng.

Når kartet ikke passer med terrenget. Drøftelse

Tema for dette notatet er ungdoms muligheter for deltagelse og makt gjennom fire definerte politiske institusjoner: Ungdomspolitiske partier, interessepolitiske ungdomsorganisasjoner, enkeltsaksorientert deltagelse og kommunale ungdomsråd. Innrammingen som er brukt for å belyse dette er begrepet “politisk medborgerskap”. Dette begrepet åpner for å synliggjøre ikke bare faktisk deltagelse og innflytelse, men også de *mulighetene* — eller mangel på muligheter individene har til å delta og ha en stemme i samfunnslivet. Når perspektivet i særlig grad er anvendbart på ungdom, handler dette om at man også er opptatt av hvordan enkeltmennesker og grupper kan delta og påvirke samfunnsinstitusjonene i en nedendra og opp-bevegelse — ikke bare gjennom formelle politiske institusjoner og gjennom lovregulerte rettigheter som eksempelvis stemmerett. Dette synliggjør også at *ressurser* — individuelle så vel som kollektive — er nøkkelen for å gi alle unge like muligheter til å delta i politiske aktiviteter og til å påvirke samfunnet rundt seg.

I denne avsluttende drøftelsen gjentas notatets tre hovedspørsmål: Hvor tilgjengelige synes de politiske institusjonene å være for ungdom? På hvilken måte kan disse bidra til å gi unge politisk makt og innflytelse? Er noen typer deltagelse «bedre» enn andre — og i så fall — på hvilke måter? Disse spørsmålene innrammer notatets drøftelse som kort kan oppsummeres som følgende: På den ene siden har ungdoms institusjonelle makt blitt svekket, mens på den andre siden har gruppens individuelle makt gjennom formelle rettigheter og uformelle mekanismer blitt styrket. En konsekvens av dette er at makten individualiseres, med de mulige følger dette har for et ytterligere skjevfordelt deltagelses- og innflytelsesmønster. På bakgrunn av dette blir det tatt til orde for å styrke andre sekundære sosialiseringsagenter samt utvikle en demokratipolitikk der man har en pågående drøftelse av hvordan relasjonen mellom myndigheter og unge samfunnsborgere kan styrkes.

Svekket institusjonell makt

Ungdoms deltagermønster er i bevegelse. Interessen for de tradisjonelle politiske arenaer har vært synkende de siste tiårene. Dette betyr at de aktivitetene som er knyttet opp mot deltagelse og påvirkning i det store demokratiet, grunnlagt på valgte representanter og med et autonomt forhold til makteliten, svekkes. Omvendt kan det konstateres en stigende interesse for deltagelse i lokale aktiviteter uten en nasjonal organisasjonsstruktur. Flere demonstrerer, skriver under på navneopprop, og aktiviteten er knyttet til en bestemt situasjon som ofte berører eget hverdagsliv. Der og da – i dette lille demokratiet – kan mobilisering i mer eller mindre uformelle nettverk være effektivt. Dette betyr at de klassiske representative idealer, der det brede lag av befolkningen organisatorisk støtter opp under en valgt ledelse, ser ut til å bli avløst av et deltagerdemokratisk ideal. Her utgjør folkets *direkte* deltagelse dynamikken i de politiske prosesser.

Denne utviklingen mener Goul Andersen (2004) har bidratt til at bindeleddet mellom borgerne og myndighetene forvitrer. Når bindeleddet forvitrer – forvitrer også de tradisjonelle kommunikasjonsformene. Dermed svekkes toveis-kommunikasjonen mellom borgerne og de politiske institusjonene. Ser vi tilbake på det politiske kretsløpet presentert på side 9 — svekkes med andre ord ungdoms institusjonelle innflytelse på politikken utforming (relasjon 5). Dette møter støtte også i forskningen. Andelen barne- og ungdomslag som opplever å *ikke* bli tatt hensyn til av de myndighetene de har kontaktet, har økt gjennom en 20 års periode (Wollebæk 2006). Det er i tillegg langt flere barne- og ungdomslag enn voksenlag som opplever en slik manglende responsivitet fra myndighetenes side (ibid.). En dreining i organisasjonslandskapet fra samfunnsretta til medlemsretta organisasjoner har forsterket svekkelsen av den institusjonelle innflytelsen. Utviklingen har ført til et lavere konfliktnivå mellom organisasjonene og myndighetene. Dette har sammenheng med at sakene organisasjonene løfter fram, i økende grad blir avgjort på forvaltningsnivå, ikke på politisk nivå, som tidligere. En slik utvikling er tydelig på barne- og ungdomsfeltet (Wollebæk 2006). Dette svekker også organisasjonene som kritiske korrektiv til den politiske makteliten. Fra 1980 til 2000 har det i tillegg vært en dreining bort fra formelle former for kontakt og til et mer uformelt kontaktmønster mellom organisasjoner og myndigheter (Aars 2010). Utviklingen er uheldig for ungdom, som på politikken område beveger seg på et terreng der de voksne har definisjonsmakten. Det er nok heller ikke tenåringer middelaldrende politikere og byråkrater prioriteter å bygge uformelle nettverk med.

Styrket individuell makt

Som tidligere belyst har ungdoms lovfestet individuelle rettigheter synes å øke. Retter vi blikket mot den mer uformelle innflytelsen, har dette handlingsrommet også utvidet seg. Parallelt som de tradisjonelle politiske institusjonene taper terreng etableres nye kanaler for politisk aktivisme som er nærmere folks hverdagsliv. Disse nye kanalene — som ad-hoc grupper, aksjoner, underskriftskampanjer — kan imidlertid gi nye muligheter for samfunnspåvirkning, godt hjulpet av medias økende betydning som sosialiseringssagent og påvirkningskanal. Bratland (2008) mener at samspillet mellom media og politiske aktører er avgjørende for å sette nye temaer på dagsorden, og har bidratt til å sette den politiske makten under konstant press (Østerud 2002). For enkeltindividet vil deltagelse i den offentlige debatt gi en viktig symbolsk makt gjennom den mediebaserte produksjonen av tillit og anerkjennelse. Slik sett kan medialiseringen av politikken ha bidratt til å “myndiggjøre” borgerne som politisk premissleverandør (Bratland 2008), også gjennom de mer uformelle kanalene.

Når politiske fellesskap endres

Den tradisjonelle forskningen gir klare hentydninger om at ungdoms politiske deltagelse i økende grad bærer preg av å være individorientert framfor kollektivt orientert. I den individorienterte deltagelsen er målet å realisere egne individuelle behov framfor samfunnets (se blant annet Andersen 2011, Østerud m. fl 2003). Betyr dette at motivene bak unges deltagelse utelukkende er å mele sin egen kake? Et slikt perspektiv er i beste fall en overforenkling. Det en slik fortolkning taper av syne er hvordan politikken i svært liten grad er innrettet mot nye målgrupper og nye generasjoner. En utvikling der borgerne i økende grad velger å engasjere seg i aktiviteter som er løsrevet fra kollektive rammer som målbærer en tradisjonelle politisk dagsorden, handler i følge den tyske sosiologen Ulrich Beck (Beck 1998) om at de demokratiske institusjoner ikke møter de spørsmål og utfordringer unge i dag står overfor. Dermed utvikles nye politiske dagsordener som er nærmere de unges hverdagsliv. Den britiske sosiologen Anthony Giddens (1991) snakker om 'life politics', en annen britisk samfunnsviter, David Marsh (2007), kaller det unges 'lived experience'. Begge begreper viser til en dreining i individenes politikkforståelse, der skillet mellom det offentlige og private utviskes. Det er slik sett de unges egne fortellinger og erfaringer i hverdagen som danner grunnlaget for deres deltagelsesmønstre, og i dette bildet velges de tradisjonelle politiske institusjonene bort:

Activities that have conventionally been associated with good citizenship for adults, such as engaging in political discussion or joining a political party, are relatively unimportant for young citizen (Torney-Purta og Amadeo 2003, 270).

De tradisjonelle politiske kartet passer med andre ord ikke lenger inn i unge mennesker politiske terreng. Dagsorden er ikke gjenkjennbar, de tradisjonelle kanalene er ikke tilgjengelige eller relevant, og nye rom for meningsutveksling og aktivisme etableres.

Dette fører oss over til notatets siste spørsmål: Er en type deltakelseskanal bedre enn en annen? Det er naturligvis umulig å gi et enkelt svar på, da de ulike deltakelseskanalene fyller forskjellige sentrale funksjoner i vårt demokrati. Men spurt på en annen måte: Kan politiske deltagelse gjennom lokale aksjoner eller lokale ungdomsrådene erstatte de mer tradisjonelle organisasjonskanalene? Nei. Deltagelse basert på et deltagerdemokratisk ideal vil aldri kunne være en erstatning, bare et supplement til aktivitet basert på et representativt ideal. Problemet med arenaene knyttet opp mot det lille demokratiet, er i følge Andersen (2011) at deltagelsen ofte snevres inn til å omfatte individuelle brukerinteresser knyttet til offentlige velferdstilbudet. I tillegg er det svært få ungdommer i hver kommune som har reell adgang til å være med i lokale ungdomsråd, og medlemmene i rådet er i tillegg svært sjelden valgte representanter av større grupper unge — og i realiteten representerer slik sett kun seg selv. At ungdom synes å ha fått svekket sin institusjonelle makt, er ikke en utfordring ungdomsrådene – eller lokale aksjonsgrupper – kan løse. I denne sammenheng er det viktig å ha i mente det Petersson og kollegaer (1989, 85-90) påpekte: Det store demokratiet utelukker ikke det lille – og vice versa. Det råder ett intrikat forhold mellom dem, og de kan ikke ses på som motpoler eller to utelukkende kategorier. Mye av den politiske virkeligheten bærer preg av å være en mix mellom de to.

Selv om den institusjonaliserte politiske samtalen framstår som svekket — har det samtidig innenfor offentlighetens rammer kommet nye muligheter til å være en del av denne. Nye sosiale medier, avisenes fokus på å få fram unge stemmer — og tilgangen på politisk informasjon, er eksempler på noen positive utviklingstrekk. Man er i mindre grad avhengig av å være tilsluttet et parti eller sterk organisasjon for å uttrykke sin mening. Disse nye kanalene kan styrke ungdom uformelle tilgang til innflytelse. Når det er sagt er det viktig å merke seg et annet viktig poeng i den svenske maktutredningen: Drømmen om det lille demokratiet seier over det store, er ensbetydende med drømmen om demokrati uten politikk (Petersson et al. 1989). Demokratiet bygger nemlig på at folket er villig til å ta på seg tillitsverv i politiske partier og i andre organisasjoner som utgjør viktige institusjoner i vårt folkestyrte demokrati. Dersom ungdoms sviktende deltagelse i politiske organisasjoner fortsetter, vil dette på sikt kunne sette demokratiet under press. Økt avstand mellom den

politiske makteliten og folket kan føre til en svekket kontroll med de politiske prosesser. Det er også de politiske institusjonene som garanterer rettigheter og sikrer stabilitet for demokratiets normgrunnlag. Dersom disse taper oppslutning og legitimitet, forvitrer også grunnlaget for den øvrige demokratiske deltagelsen (Engelstad 2005, 109).

Elitisering av demokratiet

En dreining bort fra en institusjonell og mot en individuelt orientert politisk deltagelse — løsrevet fra formelle, representative nettverk — vil kunne forsterke et skjevfordelt deltagermønster. Vi vet at politisk interesse, engasjement og deltagelse smitter over fra foreldrene til deres barn. De barn som gjennom primærfamilien blir eksponert for politiske samtaler og diskusjoner, vil også i større grad ta del i den politiske utviklingen av samfunnet når de blir gamle nok. Politisk interesse og organisasjonsdeltagelse følger med andre ord sosioøkonomiske skillelinjer og det skjevfordelte deltagermønsteret reproduseres mellom generasjoner.

Når makt, autonomi og innflytelse blir ulikt fordelt, bør det være nødvendig å poengtere at en viktig utfordring er å gripe fatt i de strukturelle skjevheter som gir ungdom ulike posisjoner i et tilsynelatende likhetsorientert samfunn. Dersom de politiske aktive i økende grad tilhører gruppen av privilegerte unge, kan følgene bli en «elitisering» av demokratiet der det er de privilegertes krav, ønsker og innspill som utgjør rettesnoren for politiske tiltak og prioriteringer. En slik utvikling tilsier økt avmaktfølelse i de deler av ungdomsbefolkningen som ikke har de samme forutsetningene til å bli hørt.

Som et grunnleggende premiss både for den politiske sosialiseringprosessen og de systemdannende betingelsene, ligger troen på at tidlig demokratisk deltagelse og skolering vil gi unge ressurser som er avgjørende for aktiv samfunnsdeltagelse — også som voksen (se Hooghe 2004, Franklin 2004). Sannsynligheten for at man deltar i formingen av det samfunnet man er en del av, synes med andre ord å være større dersom man har blitt eksponert for gode sekundære sosialiseringssagenter i ungdomsårene. Det å styrke de unges ressurser gjennom kollektive tiltak synes med andre ord å være et steg i riktig retning for å myndiggjøre dagens unge.

I den sammenheng kommer man ikke utenom skolen som demokratiforbereidende arena. Gjennom den internasjonale studien ICCS (International Civic and Citizenship Education Study), måles blant annet ungdomsskoleelevers demokratiske beredskap og engasjement. I denne sammenheng er det særlig interessant at studien viser at norske skoleelever støtter opp under demokratiets «harmoniserende perspektiver» — knyttet til retten å ytre seg, retten til frie valg m.m. Parallelt er det en betydelig gruppe ungdomsskoleelever som betrakter demokratiets mer konfliktorienterte rolle — eksempelvis retten til å

kritisere offentlige myndigheter — som noe de ikke støtter opp om. Som forskerne Mikkelsen og Fjeldstad skriver: «Dette aktualiserer etter vår oppfatning en sterkere oppmerksomhet på kritisk tenkning i skolen» (2011, 271). Det er grunn til å tro at også unge organisasjonsmedlemmer i mindre grad enn tidligere generasjoner blir eksponert for kritisk tenkning da det de konflikt- og samfunnsretta organisasjonen har tapt terreng de siste tiårene (Christensen et al. 2011).

En viktig forutsetning for politiske deltagelse er å ha kunnskap om det politiske systemet, hvordan det fungerer og dets spilleregler. ICCS-studien viser at elevene framviser svært svake kunnskaper på dette området, som eksempelvis maktfordelingen mellom nasjonalforsamling og domstolene, pressgruppers uavhengighet av politiske partier m.m. At færre deltar i partier og interessepolitiske organisasjoner, vil bidra til en ytterligere svekkelse av denne kunnskapen blant. Dette er argumenter for å styrke ulike deler av demokratiopplæringen gjennom skolen.

Et demokrati må beveges for å bevares. En side av saken er å gi unge nødvendige ressurser slik at de har muligheten til å delta. En annen side av samme sak er å sikre at de unges deltagelse møter gjenklang hos politiske myndigheter — at de blir hørt. Tradisjonelt har bekymringen vært knyttet til ungdoms sviktende deltagelse, ikke sviktende innflytelse. I en tid hvor offentlige myndigheter arbeider for å inkludere unge i politikken, er det behov for en grundig drøftelse rundt demokratiets rammevilkår for å gi unge muligheter for både å delta — og ha innflytelse. Dette handler også om det politiske apparatets evne, vilje og kompetanse til å motta de alternative stemmene som finnes der ut. Det bør derfor legges opp til å diskutere en politikk for ”democratic renewal” — eller demokratipolitikk — som svenskene kaller det (Petersson 2007, 10). Dette må være en debatt som løftes utover de tradisjonelle rammene — som de siste årene har begrenset seg til prosedyreendring av allerede etablerte deltagelsesformene. Å gi unge like muligheter til aktiv samfunnsdeltagelse gjennom styrking av politiske ressurser, er en av flere viktige debatter.

Litteratur

- Aars, J. (2010). Stadig like ungdommelig! Frivillig innsats blant unge mennesker. *Frivillig organisasjonsliv i Norge. Ny kunnskap - nye spørsmål*. Røde Kors konferansesenter: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Brukerkonferanse 28.10.2010.
- Amnå, E., T. Englund og C. Ljunggren 2010. Skolor som politiska arenor *I: Skolverket (ed.) Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering* Stockholm: Skolverket.
- Andersen, J. (2011). På jagt efter det politiske fælleskab. <http://www.samf.aau.dk/~johannes/demdirek.htm>. Aalborg: Det samfundsvidenskabelige fakultet, Aalborg universitet.
- Barne- Og Likestillingsdepartementet (2007). *Forskrift om tilskudd til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Beck, U. (1998). *Democracy without enemies*. London: Polity Press.
- Berglund, F. og B. Aardal 2007. Politisk deltagelse - håp for nye generasjoner? *I: Aardal, B. og I. J. Holth (eds.) Norske velgere: en studie av stortingsvalget 2005*. Oslo: Damm.
- Berglund, F., Ø. Kleven og K. Ringdal 2008. Political activism. *I: Ervasti, H., T. Freidberg, M. Hjerm og K. Ringdal (eds.) Nordic Social Attitudes in a European Perspective*. London: Edvard Elgar.
- Bhatti, Y. og K.M. Hansen (2010). Valgdeltagelsen blandt danske unge. København: Institutt for Statskundskap, Københavns Universitet.
- Bratland, E. (2008). *Medienes makt og rolle. Hva kan vi lære av miljødebatten i Norge*. Nesna: Høgskolen i Nesna.
- Christensen, D.A., K. Strømsnes og D. Wollebæk (2011). *Organisasjonene i Hordaland 1999-2009*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Egeberg, M., H. Sætren og J.P. Olsen 1978. Organisasjonssamfunnet og den segmenterte stat. *I: Olsen, J. P. (ed.) Politisk organisering. Organisasjonsteoretiske synspunkt på folketyre og politisk ulikhet*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Ekman, J. og P. Zetterberg 2010. Svenska 14-åringars medborgarkompetens. En analys av elevenkäten i ICCS-undersökningen. I: Skolverket (ed.) *Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering*. Stockholm: Skolverket.
- Elster, J. 1983. Offentlighet og deltagelse. To teorier om deltakerdemokratiet. I: Berg, T. (ed.) *Deltakerdemokratiet: teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. (2005). *Hva er makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. og G. Ødegård 2003. Makt, mening og motstand blant unge. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fahmy, E. 2005. Engaged Cynics? Young People's Involvement in Politics and Decision-making in the UK. I: Pole, C., J. Pilcher og J. Williams (eds.) *Young People in Transition. Becoming Citizens?* New York: Palgrave Macmillan.
- Fahmy, E. (2006). *Young Citizens: Young People's Involvement in Politics and Decision Making*. Aldershot: Ashgate.
- Franklin, M.N. (2004). *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetta, D. (1987). *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goul Andersen, J. (2004). *Et ganske levende demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Goul Andersen, J. og J. Hoff 1995. Lighed i den politiske deltagelse. I: Madsen, M., H. J. Nielsen og G. Sjöblom (eds.) *Demokratiets mangfoldighet. Tendenser i dansk politik*. København: Forlaget Politiske Studier.
- Hooghe, M. (2004). Political Socialization and the Future of Politics. *Acta Politica*, 39, 331-341.
- Johansson, S. (2007). *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Göteborg: CEFOS och Förvaltningshögskolan.
- Karlsen, R. 2008. Online & Undecided. I: Karlsen, R. (ed.) *Election Campaigns and New Media Technology. A Closer Look at Campaigning in Norway*. Oslo: Institutt for statsvitenskap.
- Levinsen, K. 2003. *Unge politiske værdier - i et generationsperspektiv*. Syddansk Universitet.
- Lidén, H. 2003. Ungdomsråd - politisk lekestue? I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Lidén, H. og G. Ødegård (2002). *Ungt engasjemen. Ungdoms samfunnsengasjement og lokalpolitiske deltagelse*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Lorentzen, H. (2004). *Fellesskapets fundament: sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax.
- Marsh, D., T. O'toole og S. Jones (2007). *Young People and Politics in the UK*. New York: Palgrave Macmillan.
- Martinussen, W. (2003). *Folkestyre? Politisk medborgerskap i Norge over den siste generasjonen*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003.
- Matthews, H. (2001). Citizenship, Youth Councils and Young People's Participation. *Journal of Youth Studie*, 4, 301-318.
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, R. og D. Fjeldstad 2003. Skole og demokratiopplæring. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Mikkelsen, R., D. Fjeldstad og J. Lauglo (2011). *Morgendagens samfunnsborgere. Norske ungdomsskoleelevers presentasjoner og svar på spørsmål i den internasjonale demokratiundersøkelsen ICCS*. Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, Universitetet i Oslo.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2003). *Young People & Political Activism: From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice?* Cambridge: Harvard University, Report for the Council of Europe Symposium, 27-28 November.
- Olsen, J.P. og H. Sætren (1980). *Aksjoner og demokrati*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petersson, O., G. Blomberg og A. Westholm (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Schlesinger, J.A. (1994 [1991]). *Political parties and the winning of office*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Sivesind, K.H. (2006). Endringer i barne- og ungdomsorganisasjonene. *Institutt for samfunnsforskning*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Sivesind, K.H. og G. Ødegård 2003. Makt i de frivillige hender: skaper frivillige ungdomsorganisasjoner engasjerte samfunnsborgere? I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Skimmerli, M. (1999). *Medvirkning for barn og unge i lokaldemokratiet. Kartlegging og analyse av barne- og ungdomsråd i norske kommuner*. Trondheim: NTNU.
- Sou (1999:12). *Civilsamhället som demokratins arena*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Stortingsmelding (2003-2004:49). *Mangfold og inkludering. Ansvar og frihet*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Strømsnes, K. (2003). *Folkets makt: Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teige, K.H. 2005. *Unge medborgere? En kvalitativ analyse av demokratisk opplæring, medborgerskap og politisk engasjement hos medlemmer i norske ungdomsråd*. NTNU.
- Torney-Purta, J. og J.-A. Amadeo (2003). A cross-national analysis of political and civic involvement among adolescents. *Political Science & Politics*, 36, 269-274.
- Torpe, L. 2000. Foreninger og demokrati. I: Andersen, J. G., L. Torpe, J. Andersen (ed.) *Hva folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Torpe, L. og J. Goul Andersen 2000. Tilskuerdemokrati eller deltagerdemokrati? I: Goul Andersen, J., L. Torpe og A. Johannes (eds.) *Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Vestel, V., T. Øia og G. Ødegård (2003). *Veien til makta og "det gode liv"? Evaluering av medvirkningsarbeidet blant unge i Porsgrunn kommune*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Vogel, J., E. Amnå, I. Munck og L. Häll (2003). *Associational life in Sweden. General Welfare Social Capital Training in Democracy*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Wollebæk, D. (2001). Modernisering av organisasjonssamfunnet. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 1, 69-87.
- Wollebæk, D. 2006. Barne- og ungdomsorganisasjonene i lokaldemokratiet. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Wollebæk, D. og P. Selle (2002). *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D., P. Selle og K. Strømsnes (2008). *Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt*. Bergen: Rokkansenteret.
- Wollebæk, D., B. Enjolras, K. Steen-Johnsen og G. Ødegård (2001): *Hva gjør*

- terroren med oss som sivilsamfunn*. Oslo: Senter for forskning på sivil samfunn og frivillig sektor.
- Wyn, J. og R. White (1997). *Rethinking youth*. London: Sage.
- Ødegård, G. (2003). Samfunnsengasjement blant dagens unge. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3, 89-98.
- Ødegård, G. 2006a. Ungdom og demokrati. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ødegård, G. 2006b. Ungdom og frivillig organisering i Norge. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ødegård, G. (2007a). Political socialisation and influence at the mercy of politicians. A study of a local participation project amongst youth in Norway. *Young*, 15, 273-297.
- Ødegård, G. 2007b. Troløs ungdom. Endringer i ungdoms deltagelse i frivillige organisasjoner fra 1992 til 2002. I: Strandbu, Å. og T. Øia (eds.) *Ung i Norge. Skole, fritid og ungdomskultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Ødegård, G. (2010). *Motløs ungdom? Nytt engasjement i et gammelt demokrati*. Oslo: Akademisk publisering.
- Ødegård, G. og F. Engelstad 2003. Ungdomstid - i konformitetens randsone. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ødegård, G.A., Jacob (2011). *Ungdom, valgdeltagelse og stemmerett. En kunnskapsoversikt*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Østerud, Ø. (2002). Den fragmenterte makten. *Dagbladet 2. januar*.
- Østerud, Ø., P. Selle, F. Engelstad og Makt- Og Demokratiutredningen 1998-2003 (2003). *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal akademisk.